

ศิลปะการใช้คำและถ้อยคำของวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยา

The Arts of Diction in Phayao's Song Literature

ปาริชาติ โพธิ์¹ / นลินภัทร์ เมฆเกรียงไกร^{2*} / วรวรธน์ ศรียาภัย³
Parichart Pothi¹ / Nalinpat Mekkriengkrai^{2*} / Warawat Sriyabhaya³

¹⁻³ สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา, พะเยา 56000, ประเทศไทย
Thai Language Department, School of Liberal Arts, University of Phayao, Phayao 56000, Thailand

**Corresponding author. E-mail: nalinpat.pi@up.ac.th*

Received: February 27, 2025

Revised: March 22, 2026

Accepted: March 24, 2026

Abstract

The objectives of this study were to analyze the distinctive features of the word choice and phrasing in Phayao's songs and to synthesize the identity of Phayao through the word choice and phrasing in Phayao's songs. In this study, 31 songs were examined and categorized into two types based on word choice and phrasing: Luk Krung (Thai Golden Oldies) and Luk Thung (Thai Country Music) songs. The contents of these songs were then analyzed and synthesized, and the findings were presented in a descriptive analytical format. The study found that, in terms of the distinctive features of word choice and phrasing, the authors employed six literary techniques: emotive words and expressions, repetition of words and meanings, compound words, local dialect words (Kam Mueang), alliteration, and synonyms. Regarding the development of Phayao identity through word choice and phrasing, four aspects were identified: history and the sacred, way of life deeply influenced by significant geographical locations, nature of Phayao, and the identity of the people of Phayao. This study demonstrates that in addition to being a source of entertainment, Phayao's songs are also an aesthetic medium that documents cultural foundations and establishes lasting recognition of Phayao identity.

Keyword: Word Choice, Phrasing, Identity, Phayao's Song Literature

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ลักษณะเด่นของศิลปะการใช้คำและถ้อยคำในวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยา และเพื่อสังเคราะห์อัตลักษณ์พะเยาผ่านศิลปะการใช้คำและถ้อยคำในวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยา โดยการศึกษาจากตัวบทวรรณกรรมเพลงจำนวน 31 เพลง ตามลักษณะการใช้ภาษาในการประพันธ์บทเพลงไว้ 2 ด้าน ได้แก่ เพลงลูกกรุงและเพลงลูกทุ่ง จากนั้นจึงดำเนินการวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารตัวบทแล้วนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษพบว่า ด้านลักษณะเด่นของศิลปะการใช้คำและถ้อยคำ ผู้ประพันธ์มีการคัดสรรการใช้คำและถ้อยคำอย่างมีวรรณศิลป์ไว้ 6 ด้าน ได้แก่ การใช้คำและถ้อยคำสื่ออารมณ์ การซ้ำคำและซ้ำความ การซ้อนคำ การใช้คำภาษาถิ่น (คำเมือง) การเล่นเสียงสัมผัส และการใช้คำความหมายเหมือน ส่วนด้านการสร้างอัตลักษณ์พะเยาผ่านศิลปะการใช้คำและถ้อยคำพบ 4 ด้าน ได้แก่ อัตลักษณ์ประวัติศาสตร์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อัตลักษณ์วิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับภูมิสถานสำคัญ อัตลักษณ์ธรรมชาติของพะเยา และอัตลักษณ์ชาวพะเยา โดยการศึกษาครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยามีได้ให้เพียงความบันเทิง แต่ยังเป็นสื่อกลางเชิงสุนทรียภาพที่บันทึกรากเหง้าทางวัฒนธรรมและสร้างการจดจำความเป็นเมืองพะเยาได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การใช้คำ, การใช้ถ้อยคำ, อัตลักษณ์, วรรณกรรมเพลงเมืองพะเยา

บทนำ

ศิลปะการใช้คำและถ้อยคำในวรรณกรรมเพลงนับเป็นสื่อกลางเชิงสุนทรียภาพที่ทรงพลัง และสามารถเข้าถึงมิติทางอารมณ์ความรู้สึกของบุคคลได้อย่างลึกซึ้ง โดยหัวใจสำคัญของการประพันธ์บทเพลงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการเลือกใช้ถ้อยคำที่ไพเราะรื่นหูเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการคัดสรรถ้อยคำที่มีพลังในการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกเพื่อกระตุ้นให้ผู้ฟังเกิดจินตภาพและสัมผัสถึงแก่นแท้ของเนื้อหาที่ผู้ประพันธ์ต้องการนำเสนอ ดังที่ Chongstitvatana (2006, pp. 1-2) กล่าวถึงความสำคัญของวรรณศิลป์ไว้ว่า “ผู้เขียนจะต้องมีศิลปะในการใช้ภาษา สามารถใช้ภาษาให้เกิดวรรณศิลป์หรือความงามของภาษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะความสามารถเชิงวรรณศิลป์ทำให้งานเขียนเป็น ‘อมตะ’ คือ ความไม่ตาย เพราะสามารถรักษาคูณค่าผ่านกาลเวลาทุกสมัย”

จังหวัดพะเยาเป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นทางประวัติศาสตร์และเปี่ยมด้วยอัตลักษณ์แห่งวิถีชีวิตล้านนา โดยมีวรรณกรรมเพลงเป็นสื่อกลางด้านหนึ่งที่เผยให้เห็นถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นสะท้อนผ่านศิลปะการใช้ภาษา ซึ่งพื้นที่นี้ถือเป็นแหล่งรวมประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตที่มีความเฉพาะตัว จึงจำเป็นต้องวิเคราะห์เพื่อสืบสานและถอดรหัสร่องรอยทางวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในวรรณกรรมเพลง ไม่ว่าจะเป็นเพลงลูกกรุงหรือเพลงลูกทุ่ง เพราะวรรณกรรมเพลงเหล่านี้ไม่ได้ทำหน้าที่เพียงเพื่อความบันเทิงเท่านั้น แต่ยังเปรียบเสมือนชุมทรัพย์ทางภูมิปัญญาแสดงถึงวิถีชีวิตของคนล้านนาและถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมที่ครอบคลุมทั้งด้านประเพณี ภาษาประจำถิ่น อาหารพื้นเมือง เครื่องแต่งกาย รวมไปถึงการพรรณนาทัศนียภาพทางธรรมชาติอันเป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น โดยหลักสำคัญของการสื่อสารผ่านวรรณกรรมเพลงพะเยา คือ ศิลปะการคัดสรรถ้อยคำอย่างมีวรรณศิลป์ซึ่งเกิดจากกระบวนการสร้างสรรค์ของผู้ประพันธ์ที่ต้องอาศัยทักษะการเลือกสรรการใช้คำและถ้อยคำให้มีสำนวนไพเราะ สละสลวย (Chaisinwattana, 2001, p. 11) เพื่อถ่ายทอดประสบการณ์เชิงประจักษ์ให้แก่ผู้ฟังและผู้อ่าน

ศิลปะการใช้ภาษาในการประพันธ์บทเพลงจึงไม่เพียงแต่สร้างความสุนทรีย์ทางวรรณศิลป์เท่านั้น แต่ยังเป็นดัชนีชี้วัดอัจฉริยภาพของผู้ประพันธ์ในการสื่อสารอย่างมีชั้นเชิงได้ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของเมืองพะเยา การคัดสรรถ้อยคำจึงไม่ได้ทำหน้าที่เพียงการบรรยายภาพที่ปรากฏแต่เป็นการเลือกใช้ถ้อยคำทางภาษาที่แฝงเร้นด้วยนัยยะทางวัฒนธรรม เพื่อประกอบการสร้างภาพลักษณ์ของท้องถิ่นให้มีความเด่นชัดและมีอัตลักษณ์เฉพาะตัว กระบวนการดังกล่าวเปรียบเสมือนการบันทึกประวัติศาสตร์ความรู้สึกที่เชื่อมโยงระหว่างผู้ประพันธ์ พื้นที่ และผู้ฟังเข้าด้วยกัน จนเกิดเป็นพื้นที่จำลองในบทเพลงที่ทำให้คนรุ่นหลังสามารถสัมผัสถึงความเป็นเมืองพะเยาได้อย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลให้วรรณศิลป์ในบทเพลงนำเสนอความเป็นพะเยาให้โดดเด่นอยู่ในกระแสธารของสังคมร่วมสมัยอย่างยั่งยืน

จากเหตุผลดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงสนใจวิเคราะห์ศิลปะการใช้คำและถ้อยคำในวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยา และสังเคราะห์อัตลักษณ์พะเยาผ่านศิลปะการใช้คำและถ้อยคำในวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยา ผลการศึกษาในครั้งนี้จึงไม่เพียงแต่จะเป็นการนำเสนอความงามทางภาษา แต่ยังเป็นประโยชน์ต่อการสืบสานและสร้างความเข้าใจในรากเหง้าทางวัฒนธรรมของความเป็นพะเยาให้ดำรงอยู่สืบไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์ลักษณะเด่นของศิลปะการใช้คำและถ้อยคำในวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยา
2. เพื่อสังเคราะห์อัตลักษณ์พะเยาผ่านศิลปะการใช้คำและถ้อยคำในวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยา

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาเรื่องศิลปะการใช้คำและถ้อยคำของวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยา ได้กำหนดขอบเขตการศึกษาไว้ 2 ด้าน คือ ด้านข้อมูลและด้านแนวคิดทฤษฎี มีรายละเอียดดังนี้

1. ด้านข้อมูล ข้อมูลใช้ในการศึกษา คือ ดัชนีวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยา จำนวน 31 เพลง โดยผู้วิจัยจัดหมวดหมู่วรรณกรรมเพลงเมืองพะเยาไว้ 2 ด้าน ได้แก่ เพลงลูกกรุงและเพลงลูกทุ่ง โดยพิจารณาการแบ่งแยกประเภทของบทเพลงตามลักษณะการใช้ภาษาในการประพันธ์ (Kingkanchanawong, 1991, pp. 13-15; Faithet, 2005, pp. 31-32) กล่าวโดยสรุปดังนี้

1.1 เพลงลูกกรุง เป็นกลุ่มเพลงที่ใช้ภาษานั่นความสละสลวยแบบกวีนิพนธ์ มีโวหารอุปมาอุปมัย เป็นนามธรรม มีภาษาเล่นสัมผัสคล้องจองและไพเราะ เพราะเป็นภาษากวีคำร้องของเพลงจึงมักไม่ใช้คำพูดแสดงความรู้สึกตรง ๆ มักจะเป็นเรื่องความรัก และแฝงไว้ด้วยลีลาภาษาให้ความรู้สึกและเรื่องราวผ่านถ้อยคำได้อย่างมีสุนทรีย์ภาพ

1.2 เพลงลูกทุ่ง เป็นกลุ่มเพลงที่ใช้ถ้อยคำง่าย ๆ ไม่อ้อมค้อม และสื่อความหมายโดยตรงชัดเจน คำร้องของเพลงอาจมีการใช้ภาษาถิ่นและมีสำเนียงเหนือแบบชนบท หรือสำเนียงมาตรฐาน เนื้อหาของเพลงมักเปิดกว้างเพื่อบรรยายถึงเรื่องของความรัก พื้นเพความเป็นอยู่ และการใช้ชีวิตประจำวัน

ตารางที่ 1 การแบ่งหมวดหมู่วรรณกรรมเพลงเมืองพะเยา

หมวดหมู่	รายชื่อบทเพลง	ผู้แต่ง
เพลงลูกกรุง	กวีานพะเยา	ชาลี อินทรวิจิตร และ สมาน กาญจนผลิน
	ริมฝั่งกวีานพะเยา	สุนทรภารณ์
	หัวใจพะเยา	สง่า อารัมย์
	สุดทางที่พะเยา	เอื้อ สุนทรสนาน
	กวีานพะเยาในความหลัง	ปิ่นรัชชกานต์
	ธารสวรรค์กวีานพะเยา	เนรัญชรา และ วิชัย ปุณณะยันต์
	มนต์เมืองพะเยา	คณินิจ ทวีคำ
	พะเยาเธอ	พิมล สันธนา
	แหล่งสวรรค์เมืองพะเยา	เอื้อ มณีรัตน์
เพลงลูกทุ่ง	กวีานพะเยา	สุรพล สมบัติเจริญ
	พะเยาม่วนแต่	หนุ่มทุ่ง
	อีกพะเยา	หมอก เมืองหนาว
	พะเยามาแล้วมาอีก	ณัฏฐ์ กิตติสาร
	อีกเมืองพะเยา	ชัยวัฒน์ จันธิมา
	ฟ้าสาบที่พะเยา (ชาย)	บุญเย็น แก้วเสียงทอง
	ฟ้าสาบที่พะเยา (หญิง)	บุญเย็น แก้วเสียงทอง
	มนต์เมืองพะเยา	ป๋านาน ล้านนา
	พะเยาที่รัก	นิวัตร ก้อนทอง
	กลับพะเยาเดื่อน้อง	ณัฏฐ์ กิตติสาร
	ปักกวีานเดื่อนมาลี	บุญศรี รัตนัง
	หนุ่มพะเยา	ศิวก รศิริคำน้อย
	ปักคีนพะเยา	คำด้าย
	สาวพะเยา	สิงห์คำ ชัยศรี
	พะเยา	แอ๊ด คาราบาว
	พะเยายังรอ	ปริญญา ตั้งตระกูล
	แอ่วพะเยา	วิชัย ศรีจันทร์
	แอ่วพะเยาม่วนใจ	สลาพรหม กันทะไชย และ นุรักษ์ นนทรีย์
	เจิญแอ่วพะเยา	ชิงป่า ผญาค้อย
	ขอแอ่วพะเยา	นภาพันธุ์ วงศ์ปัน
	ขอแอ่วพะเยา (ครูตน)	ครูตน คนมีแก้ว
	ไหว้สาพะเยาเมือง	อริน พูลเกษม และ ธีรวัฒน์ หมั่นทา

2. ด้านแนวคิดทฤษฎี ผู้เขียนประยุกต์ใช้แนวคิดจำนวน 2 แนวคิด ได้แก่ 1) แนวคิดด้านการใช้คำและถ้อยคำ เพื่อวิเคราะห์ศิลปะของผู้อุปถัมภ์ในการเลือกสรรถ้อยคำมาใช้ในการสื่อสารทั้งในด้านการสื่อความหมายและการสร้างอารมณ์ และ 2) แนวคิดอัตลักษณ์ เพื่อสังเคราะห์อัตลักษณ์พะเยาผ่าน

ศิลปะการคัดสร้อยคำ อันสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและความคิดที่สะท้อนอัตลักษณ์เฉพาะตัวของคนในพื้นที่

ทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดด้านการใช้คำและถ้อยคำ

การใช้คำและถ้อยคำเป็นการเลือกสรรใช้ให้ถูกต้อง ผู้เขียนที่ดีจะต้องรู้จักเลือกคำมาใช้ให้ถูกต้องและเหมาะสมตามกาลเทศะ ต้องรู้จักความหมายของคำและนำมาใช้ให้ถูกต้อง การใช้อาจเป็นศิลปะที่ต้องฝึกฝนจนสามารถใช้ภาษาเพื่อสื่อความหมายที่ต้องการสื่อสารในงานเขียนให้เหมาะสมตามวัตถุประสงค์ในการเขียน Pathumsoot (2005, p. 45) กล่าวถึงศิลปะการใช้ภาษา สรุปได้ดังนี้

- 1.1 การใช้คำที่เหมาะสม คำแต่คำเกิดขึ้นมีความหมายในตนเอง ไม่ว่าคำนั้นจะเป็นคำหายาหรือคำสุภาพ ผู้เลือกใช้ต้องเลือกให้เหมาะสมกับเนื้อความ
- 1.2 การใช้คำมีชีวิต ต้องมุ่งอธิบายความรู้หรือความคิดที่จะสามารถตรงใจผู้อ่านให้มีความสุขและความเพลิดเพลินปัจจัยสำคัญ คือ ถ้อยคำ
- 1.3 การเล่นคำ เป็นศิลปะที่ทำให้งานเขียนมีสีสันแห่งท่วงทำนองแต่งให้ชวนอ่าน ได้แก่การเล่นสัมผัสอักษร การเล่นคำซ้ำ และการเล่นคำล้อคำ ในลักษณะก่อให้เกิดความรู้สึกเล่นล้อคำของกลุ่มคำพวกเดียวกัน หรือกลุ่มคำเล่นล้อบันไดเสียงเดียวกัน

2. แนวคิดด้านอัตลักษณ์

อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ แต่เกิดขึ้นภายใต้วัฒนธรรมซึ่งเป็นองค์ประกอบทางสังคมและมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาจึงส่งผลให้อัตลักษณ์แต่ละพื้นที่มีการบวนการถูกผลิตให้เกิดขึ้น สามารถควบคุมจัดการอยู่ภายใต้วัฒนธรรม และยังมีการสร้างความหมายต่าง ๆ ผ่านทางระบบการสร้างภาพตัวแทนในแต่ละพื้นที่จนกลายเป็นอัตลักษณ์หรือความโดดเด่นในพื้นที่นั้น ๆ อัตลักษณ์จึงเป็นตัวตนที่ก่อตัวขึ้นภายใต้วัฒนธรรมซึ่งมีความแตกต่างด้านระบบการสื่อสารและภาษา ลักษณะท่าทางและการแต่งกาย อาหารและนิสัยการบริโภค ค่านิยมและบรรทัดฐาน การพัฒนาด้านจิตใจและการเรียนรู้ ความเชื่อและทัศนคติ (Tangsae, et al, 2020, pp. 8-9) นักสังคมวิทยาได้อธิบายลักษณะของอัตลักษณ์ และการแบ่งประเภทของอัตลักษณ์ ไว้ดังนี้

- 2.1 อัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Personal Identity) เป็นภาพเอกลักษณ์เฉพาะตัวในสายตาบุคคลอื่น โดยสังคมจะมีวิธีการระบุอัตลักษณ์ส่วนบุคคลแตกต่างกันไป (Fuangfoosakul, 2003)
- 2.2 อัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) เป็นสถานภาพทางสังคม เช่น เพศ อาชีพ ชนชั้นชาติพันธุ์ สังคมจะมีความคาดหวังว่าปัจเจกบุคคลในวัย เพศ อาชีพ ชนชั้นนั้น ๆ ควรปฏิบัติและวางตนอย่างไร สังคมจะเป็นตัวกำหนดบทบาทหน้าที่ของบุคคล เช่น ความเป็นแม่กับลูก ความเป็นอาจารย์กับศิษย์ เป็นต้น (Fuangfoosakul, 2003)
- 2.3 อัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity) เป็นกระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมกันของกลุ่มสังคม และการมีประสบการณ์และความสนใจร่วมกันของสมาชิกในกลุ่ม อัตลักษณ์ร่วมสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา (George, 2008) ผ่านการเคลื่อนไหวทางสังคม ปฏิสัมพันธ์ และปฏิกิริยาทางสังคม

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารหรือตัวบท แล้วนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ โดยมีขั้นตอนการศึกษา ดังนี้

1. **รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษา** ได้แก่ การรวบรวมข้อมูลตัวบทและข้อมูลแนวคิดทฤษฎี โดยข้อมูลตัวบทได้รวบรวมและศึกษาข้อมูลวิทยุจากเอกสารและแหล่งข้อมูลออนไลน์ที่เผยแพร่วรรณกรรมเพลงเมืองพะเยาครอบคลุมทั้งเพลงลูกกรุงและเพลงลูกทุ่ง ประพันธ์ขึ้นโดยศิลปินชาวพะเยาหรือกล่าวถึงบริบทของเมืองพะเยา จำนวน 31 เพลง โดยเกณฑ์การคัดเลือกจากความเด่นชัดของเนื้อหาเพื่อให้ได้ชุดข้อมูลวรรณกรรมเพลงที่สะท้อนลักษณะเด่นด้านการใช้คำและถ้อยคำ และการสะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นพะเยาในวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยาได้อย่างแท้จริง ข้อมูลแนวคิดทฤษฎีด้านการใช้คำและถ้อยคำ แนวคิดด้านอัตลักษณ์ และการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเพลง การใช้ภาษาในวรรณกรรมเพลง และการสะท้อนอัตลักษณ์ในวรรณกรรมเพลง

2. **เก็บข้อมูล** หลังจากอ่านตัวบทวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยา โดยกระบวนการอ่านคร่าว ๆ อ่านเก็บความคิด และอ่านละเอียดแล้ว จึงเก็บข้อมูลแบบบันทึกข้อมูลเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ 2 ส่วนหลัก คือ แบบบันทึกการวิเคราะห์ศิลปะการใช้คำ และแบบบันทึกอัตลักษณ์พะเยาผ่านศิลปะการใช้คำและถ้อยคำในวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยา

3. **วิเคราะห์ข้อมูล** นำข้อมูลที่เก็บบันทึกไว้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ แล้วเขียนนำเสนอด้วยการบรรยายและพรรณนาประกอบตัวอย่างข้อความบางตอนจากบทเพลง จากนั้นสรุปผลการศึกษาด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ อภิปรายผล และนำเสนอผลการศึกษาต่อไป

ผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง ศิลปะการใช้คำและถ้อยคำในวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยา ผู้วิจัยขอนำเสนอผลการศึกษาไว้ 2 ประเด็น ได้แก่ ศิลปะการใช้คำและถ้อยคำในวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยา และอัตลักษณ์พะเยาผ่านศิลปะการใช้คำและถ้อยคำในวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยา รายละเอียดดังนี้

1. **ศิลปะการใช้คำและถ้อยคำในวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยา** เป็นการศึกษาวิเคราะห์คำที่ใช้ในบทประพันธ์เพื่อให้เกิดสุนทรียภาพทางภาษา สื่อความหมายได้ตรงจุด และสร้างอารมณ์ความรู้สึกที่ต้องการ ตลอดจนการร้อยเรียงคำเป็นกลุ่มคำหรือสำนวนเพื่อดูภาพรวมของประโยคหรือวลีที่รวมกันแล้วเกิดความหมายใหม่หรือความรู้สึกที่ทรงพลังยิ่งขึ้น ดังนี้

1.1 **การใช้คำและถ้อยคำสื่ออารมณ์** เป็นการคิดสรรและเรียบเรียงถ้อยคำของผู้ประพันธ์เพื่อถ่ายทอดความรู้สึก หันคิด และอารมณ์ ผ่านการเลือกใช้คำและถ้อยคำที่มีพลังในการโน้มน้าวและกระตุ้นให้ผู้ฟังเกิดสุนทรียภาพ จินตภาพ และความรู้สึกร่วมไปกับเนื้อหาของบทเพลง เช่น ความรัก ความชื่นชมในธรรมชาติ หรือความภาคภูมิใจในท้องถิ่น โดยเฉพาะเพลงลูกกรุงดังตัวอย่างเพลงริมฝั่งกว๊านพะเยา ของสุนทราภรณ์ เนื้อความว่า

“โอ้กว้านแสนงาม แลอร่ามิไล ยากจะหาที่ใดเทียบได้หนา
 เมื่อยามแสงจันทร์ส่องน้ำระยิบงามจับตา ลมรึนมาเบา ๆ
 แสนงามแท้ ยิ่งแลเพลินเพลิน งามตระการโอ้อารพะเยา
 หลากมวลเหล่าปลานิลน้อยใหญ่ วิ่งไปไกลเรา
 โอ...หนอกว้านพะเยา พร้อมเพราเพริศจริง”

(Suntaraporn, 2025)

จากตัวอย่างข้างต้นผู้ประพันธ์แสดงถึงการเลือกใช้คำภาษาสวยงามเชิงกวี สื่ออารมณ์รัก ความชื่นชม และความภาคภูมิใจในทัศนียภาพของกว้านพะเยา เปรียบเสมือนการนำชมสวรรค์บนดินที่กว้านพะเยา มิใช่เพียงแหล่งน้ำที่นิ่งสงบแต่เป็นพื้นที่ที่มีชีวิตชีวา โดยการใช้คำสื่ออารมณ์และสร้างจินตภาพ ดังคำว่า “งามตระการ” สื่อถึงความงดงามที่นาตนาตนาใจ ยิ่งใหญ่ และน่าประทับใจ “ปลานิลน้อยใหญ่ วิ่งไปไกลเรา” การเลือกใช้คำกริยา “วิ่ง” แทนคำว่าว่ายน้ำ เป็นศิลปะการคัดสรรถ้อยคำที่สร้างจินตภาพให้ความรู้สึกเคลื่อนไหวเปลี่ยนภาพฝูงปลาในกว้านพะเยาจากความนิ่งสงบให้กลายเป็นความเคลื่อนไหวที่มีพลัง สื่อถึงความมีชีวิตชีวาและการคึกคักในวิถีธรรมชาติ “ธารพะเยา” หรือกว้านพะเยาไม่ใช่เพียงแหล่งน้ำที่นิ่งสงบแต่ความสดใสของมวลปลาช่วยเติมเต็มอารมณ์ความสุขและความรื่นรมย์ให้กับบทเพลง “เพริศจริง” เป็นการเน้นย้ำถึงความสวยงามที่สมบูรณ์ รวมถึงคำว่า “โอ้..” และ “หนอ” แสดงถึงอารมณ์รำพึงรำพัน เป็นการตอกย้ำอารมณ์รักและชื่นชมกว้านพะเยาที่ฝังลึกอยู่ในห้วงความคิด ทำให้ท่วงทำนองของภาษาดูอ่อนโยนและนุ่มนวล

ในขณะที่บทเพลงลูกทุ่งผู้ประพันธ์สร้างสรรค์ผลงานให้มีการใช้คำและถ้อยคำที่เข้าใจง่าย เพื่อเข้าถึงกลุ่มผู้ฟังในวงกว้าง และมุ่งเน้นการสื่อสารอารมณ์รักอย่างตรงไปตรงมามากกว่าการใช้คำศัพท์ที่ซับซ้อน ดังตัวอย่างเพลง กว้านพะเยา ของ สุรพล สมบัติเจริญ เนื้อความว่า

“โอ...โอโอโอโอ้นวลน้อง เจ้าคงสร้างบุญด้วยทอง
 ไผ่มองเห็นจึงหลงเพื่อ ถึงอยู่พะเยาน้องยังสวยแจ่มเลิศเลอ
 สาวเมืองกรุงยังบ่เทียมเธอ ไชยอนะเธอที่พูดด้วยใจ
 เจ้าแต่งด้วยยามเล่นน้ำ เจ้านุ่งกระโจม
 เก็บกล้วยไม้มาแซมเสียบผม แลสลายสวยงามมิไล
 เห็นดอกบัวตูม เต้นงามท่ามกลางน้ำใส
 เจ้าผุดดำไผ่แหวกเวียนว่าย ร้องกริดกริดไปเพื่อนหมู่สาม

(Sombatcharoen, 2025)

จากตัวอย่างข้างต้นผู้ประพันธ์แสดงการใช้คำภาษาปากหรือภาษาบรรยายที่เข้าใจง่าย เช่น “สาวเมืองกรุง” “ไชยอนะเธอที่พูดด้วยใจ” และการเน้นภาพลักษณะวิถีชีวิตที่เป็นรูปธรรมชัดเจน เช่น “นุ่งกระโจม” “เก็บกล้วยไม้มาแซมเสียบผม” “ผุดดำไผ่แหวกเวียนว่าย” การแสดงอารมณ์เน้นความจริงใจ ตรงไปตรงมาและมิถูกหรือคำสรวลตามแบบเพลงพื้นบ้าน เช่น “โอ...โอโอโอโอ้นวลน้อง” และการผสมผสานภาษาถิ่นเพื่อสร้างความรู้สึกเป็นกันเอง เช่น การใช้คำว่า “ไผ่” (ใคร) และคำว่า “บ่” (ไม่) แม้ในเนื้อหาจะกล่าวถึงภูมิภาคภาคเหนือ แต่การใช้ถ้อยคำที่กึ่งกลางระหว่างภาษาไทยถิ่นและภาษาไทยมาตรฐาน เช่นนี้ช่วยหลายกำแพงด้านภาษา ทำให้ผู้ฟังทั่วประเทศสามารถเข้าถึงจินตภาพของความงามในท้องถื่นพะเยาได้อย่างเป็นรูปธรรม

1.2 การซ้ำคำและซ้ำความ เป็นการนำคำหรือวลีมากล่าวซ้ำสองครั้งโดยอาจใช้เครื่องหมายไม้มกในการกล่าวซ้ำ (Bhandumetha, 2006, pp. 76-79) รวมถึงการย้ำเน้นโน้ตสันและอารมณ์ความรู้สึกเดิมในหลายระดับเพื่อสร้างพลังในการสื่อความหมายเน้นหนักขึ้นหรือเบาบางลง หรือความหมายเปลี่ยนแปลงไปอย่างอื่น ดังตัวอย่างเพลงฮักเมืองพะเยา ของชัยวัฒน์ จันธิมา เนื้อความว่า

“เกิดที่พะเยา อยู่เมืองพะเยา ฮักเมืองพะเยา
 ป้อแม่ลูกหลานตานเค้า เป็นคนพะเยา ฮักเมืองพะเยา
 ตั้งแตละอ่อน โตใหญ่กลายเป็นคนเฒ่า
 หัวใจนั้นเป็นพะเยา หมูเฮียฮักบ้านเกิดเมืองนอน...”

(Janthima, 2025)

จากตัวอย่างข้างต้นผู้ประพันธ์ได้แสดงถึงวิธีการซ้ำคำและซ้ำความในหลายระดับ การซ้ำคำ เช่น คำว่า “พะเยา” “ฮัก” และ “เมือง” และการซ้ำความเป็นการใช้วลี “ฮักเมืองพะเยา” ในหลายช่วงของบทเพลง ถือเป็นการสร้างความเชื่อมโยงของเสียงที่ช่วยสร้างจังหวะภายในและสร้างภาวะความจดจำให้เกิดขึ้นในจิตใจของผู้รับสาร วลีที่ถูกกล่าวซ้ำทำหน้าที่เป็นเครื่องมือโน้มน้าวใจให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกคล้อยตามไปกับกระแสอารมณ์แห่งความภูมิใจในถิ่นฐานบ้านเกิดตนเอง นอกเหนือจากนี้ ผู้ประพันธ์ได้ขยายขอบเขตของการซ้ำไปสู่ระดับความหมาย โดยการบรรยายบทเพลงไล่เรียงช่วงวัยตั้งแต่ “ละอ่อน” (วัยเด็ก) จนถึง “คนเฒ่า” (วัยชรา) ควบคู่ไปกับการซ้ำคำว่า “พะเยา” การเลือกใช้กลวิธีนี้เป็นการสื่อความหมายในเชิงลึกว่า ความรักและความผูกพันต่อเมืองพะเยานั้นเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่อย่างมั่นคงข้ามกาลเวลาซึ่งส่งผลให้บทเพลงมีพลังในการหลอมรวมความรู้สึกของคนในท้องถิ่นเข้าไว้ด้วยกันอย่างเป็นปึกแผ่น

อีกหนึ่งตัวอย่างจากบทเพลงพะเยายังรอ ของปริญญ์ ตั้งตระกูล ที่โดดเด่นด้านการซ้ำคำ โดยการขึ้นต้นวรรคด้วยคำเดิมซ้ำ ๆ เพื่อสร้างพลังและเน้นย้ำความรู้สึก เนื้อความว่า

“อิมอกอิมใจเฒ่าเฒ่า อิมข้าวอิมปลา
 อิมอิมกว๊าน รู้แล้วอย่าช้า ปล่อยเวลาผ่าน
 อิมผืนกรุ่นตานานกว๊านพะเยา งามล้ำเกินคำกล่าว
 คำไหนใครใดเล่า พะเยาเฝ้ารอคุณไปเยือน”

(Tangtragul, 2025)

บทเพลงข้างต้นนี้ ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีการซ้ำคำเพื่อสร้างพลังทางวรรณศิลป์ โดยมีลักษณะการซ้ำคำว่า “อิม” ปรากฏเป็นคำเริ่มต้นในหลายวรรคต่อเนื่องกัน การซ้ำในลักษณะนี้ไม่เพียงแต่ช่วยสร้างจังหวะที่ลื่นไหลและท่วงทำนองที่จดจำง่ายคล้ายระลอกคลื่น แต่ยังเป็นการขยายขอบเขตความหมายของคำว่า “อิม” ให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยเริ่มจากการซ้ำเพื่อบอกถึงความรู้สึกภายใน (อิมอกอิมใจ) เชื่อมโยงไปสู่ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร (อิมข้าวอิมปลา) และขยายไปสู่การชื่นชมบรรยากาศเชิงพื้นที่ (อิมอิมกว๊าน) จนถึงขั้นสูงสุดคือความอิมเอมในจินตนาการ (อิมผืน)

1.3 การซ้อนคำ เป็นการนำคำที่มีความหมายเหมือนกันหรือเสียงใกล้เคียงกันหรือทำนองเดียวกันหรือเขียนด้วยกัน ซ้อนเข้าคู่กัน เมื่อซ้อนแล้วจะมีความหมายใหม่เกิดขึ้น (Bhandhumetha, 2006, p. 62) แม้ว่าบางคำความหมายจะไม่แปลกไปกว่าความหมายเดิมมากนัก ดังตัวอย่างเพลงธารสวรรค์กวีานพะเยา ของเนรัญชรา และไมตรี อินทุสุต เนื้อความว่า

“ดูจแดนสวรรค์ผ่นลอยลัดลงผ่นหล้า	ถิ่นทองธารา โสภาล้าเลอเหลือเอย
ยืมมือสวรรค์วาดแทนเลียเลย	สวยสุดเปรียบเปรย เพิ่งเคยพบมา
ตะวันยอแสง แสงเงาฟ้าดอยน้ำงาม	อร่ามเขตคาม แสงงามย้อมเรายิ้มร่า
ปานปานสวรรค์เยี่ยมเยียนยิ้มมา	แล้วเราต่างสบตา คั่นวาจาจริงจากใจ”

(Neranchara & Punyayun, 2568)

ตัวอย่างบทเพลงข้างต้นนี้ผู้ประพันธ์เลือกใช้ถ้อยคำที่เป็นคำซ้อนซึ่งเป็นการนำคำที่มีความหมายเหมือนกัน ใกล้เคียงกันมาวางรวมกันเพื่อให้ความหมายชัดเจนและเพื่อจังหวะในบทประพันธ์ ได้แก่ คำซ้อนเพื่อความหมาย พบการใช้คำที่มีความหมายใกล้เคียงกันมาวางคู่กัน เช่น คำว่า “ล้าเลอ” “เปรียบเปรย” “เขตคาม” และ “เยี่ยมเยียน” เพื่อขยายภาพให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น

1.4 การใช้คำภาษาถิ่น (คำเมือง) เป็นการเลือกสรรและปรากฏของถ้อยคำ วลี หรือสำนวนภาษาไทยถิ่นเหนือ ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของภาษาคำเมืองมาบรรจุไว้ในบทเพลง เพื่อทำหน้าที่สื่อสารอารมณ์ความรู้สึกและสื่อถึงความเป็นตัวตนที่ชัดเจนของชาวพะเยา ดังตัวอย่างเพลงขอแ้วพะเยา ของนภาพันท์ วงศ์ปิ่น เนื้อความว่า

“งามดีว่านั้ธรรมชาติสร้างแบ่ง	งามตะวันแลงที่ดอยหนอกหั้น
งามตึงเมื่อวันและเมื่อคืนค่าเช้า	ไปแ้วหลายกว้านที่หั้นงามข้า
ดอยบุษราคัมก็งามเลิศล้ำ	งามอย่างเมืองอินทรีต้อยู่จั้นฟ้า”

(Wongpan, 2025)

จากตัวอย่างบทเพลงข้างต้นนี้ ผู้ประพันธ์ได้กล่าวชื่นชมความงามของจังหวัดพะเยาในมุมมองของธรรมชาติสร้างสรรค์จากสิ่งทีปรากฏโดยความงามที่เห็นไม่ใช่สิ่งที่ปรุงแต่งแต่ธรรมชาติสร้างขึ้นเอง บทเพลงดังกล่าวมีเนื้อความใช้ภาษาถิ่นเหนือหรือเรียกว่าคำเมืองมาสอดแทรกในการนำเสนอ ซึ่งคำภาษาถิ่นเหล่านี้ช่วยสร้างบรรยากาศของเรื่องราวให้มีความสมจริง และแสดงถึงความภาคภูมิใจในรากเหง้าทางวัฒนธรรมของผู้ประพันธ์และคนในท้องถิ่น ตัวอย่างดังตารางนี้

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์คำเมืองและบริบทการใช้คำในวรรณกรรมเพลงพะเยา

คำเมือง	คำแปลภาษาไทยมาตรฐาน	บริบทในเนื้อหา
ตี	ที่	งามต้วนัน (ความงามที่ว้านัน)
แป้ง	สร้าง, ทำขึ้น	ธรรมชาติสร้างแป้ง(ธรรมชาติสร้างสรรค์ขึ้นมา)
ตะวันแลง	เวลาเย็น, ช่วงพระอาทิตย์ตก	งามตะวันแลง (งามช่วงยามเย็น)
หัน	ตรงนั้น, ที่นั้น	ดอยหนอกหัน (ตรงดอยหนอกนั้นไง)
ตึง	ทั้ง, ทั้งหมด	งามตึงเมื่อวัน (งามทั้งกลางวัน)
เมื่อคืนคำเช้า	ตลอดเวลา (คืน คำ เช้า)	เป็นการเน้นว่าสวยทุกช่วงเวลา
แอ่ว	เที่ยว	ไปแอ่วกว๊าน (ไปเที่ยวกว๊านพะเยา)
งามข้า	สวยมาก, สวยสง่า	ที่หันงามข้า (ที่นั่นสวยสง่างามมาก)
จั้น	ชั้น	จั้นฟ้า (ชั้นฟ้า/ สวรรค์)

1.5 การเล่นเสียงสัมผัส เป็นกลวิธีในการแต่งด้วยการเล่นเสียงสัมผัสสระและเสียงสัมผัสอักษรให้เกิดเสียงเสนาะ หรือให้ความหมายที่ลึกซึ้งกินใจ การสรรคำเสียงสัมผัสสระและเสียงสัมผัสพยัญชนะที่ปรากฏในบทเพลงนิยมใช้ทั้งเสียงสัมผัสสระและสัมผัสอักษรในวรรคเดียวกัน ในบาทเดียวกัน และระหว่างบท ตัวอย่างการเล่นเสียงสัมผัสในบทเพลงแหล่งสวรรค์เมืองพะเยา ของเอื้อ มณีรัตน์ เนื้อความว่า

“เมืองพะเยาของเราแสนสุขร่มเย็น
กว๊านพะเยาลำเนาชลอันชุ่มฉ่ำ
มาเดื่อมาขอเชิญมาแอ่วพะเยา
สวยตระการถ้ำธารห้วยดอยน้อยใหญ่

สมกับที่เป็นดินแดนแห่งแผ่นดินธรรม
สุขใจเกินกำจวนล้ำเหนือกว่าแดนใด
เยือนถิ่นชาวเขาดังเผ่าในถิ่นแดนไพร
รื่นรมย์สมดังฤทัยแม้ใครได้มาเยี่ยมเยือน”

(Maneerat, 2025)

บทประพันธ์ข้างต้นผู้ประพันธ์เล่นเสียงสัมผัสสระและเสียงสัมผัสอักษร โดยเสียงสัมผัสสระแบ่งเป็นการเล่นเสียงสัมผัสสระในวรรค เช่น พะเยา-เรา แดน-แผ่น พะเยา-เนา กำ-ล้ำ เขา-เผ่า การ-ฮาร ดอย-น้อย รื่นรมย์-สม และเสียงสัมผัสสระระหว่างวรรค เช่น เย็น-เป็น ฉ่ำ-กำ เยา-เขา ใหญ่-ใคร ตลอดจนเสียงสัมผัสอักษรด้วยการใช้พยัญชนะเสียงเดียวกัน เช่น แสน-สุข ดิน-แดน ชุ่ม-ฉ่ำ เกิน-กำ ถ้ำ-ฮาร รื่น-รมย์ และ เยี่ยม-เยือน การเล่นเสียงสัมผัสเหล่านี้ส่วนทำให้เสียงในบทเพลงบทนี้ไพเราะ

1.6 การใช้คำความหมายเหมือน เป็นลักษณะคำต่างๆ ในภาษาไทยอาจสัมพันธ์กันทางความหมายเรียกว่าคำความหมายเหมือนหรือคำพ้องความหมาย (Bhandhumetha, 2025, p. 14) อันเกิดจากไทยยืมคำจากภาษาอื่นไว้ ดังตัวอย่างเพลงกว๊านพะเยา ของชาลี อินทรวิจิตร เนื้อความว่า

“โอ้ธรรสวรรณ กวีานพะเยา ธารรักเรครวมคร่ำ
 ลมโชยพริ้วน้ำ ในวังน่าน พรางพรมมนตร์รักมา
 ดูราวสายชลธาร สวตระการอยู่ในนิทร
 แว่วเพลงรักของปักษา ร้องอำลาคืนร้าง...
 โนนทิวทุ่งليب รวงทิพย์เรืองรอง
 ราวสีทองเปลวปลั่ง ธาราไหลหลัง”

(Inthrawichit, 2025)

จากตัวอย่างข้างต้นผู้ประพันธ์แสดงให้เห็นถึงความสามารถของผู้ประพันธ์ในการเลือกใช้คำพ้องความหมายเพื่อสื่อถึงมโนทัศน์เดียวกันคือคำว่า “น้ำ” แต่มีการคิดสรรหาคำที่แตกต่างกันมาใช้ในบริบทที่หลากหลาย ผู้ประพันธ์ได้หยิบยืมคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลี-สันสกฤต เช่น “ธาร” “ชลธาร” และ “ธารา” มาใช้สลับกับคำไทยอย่างคำว่า “น้ำ” ในวลี “วังน่าน” กลวิธีการเลือกใช้คำที่มีระดับภาษาต่างกันช่วยให้บทเพลงมีความสละสลวยและมีท่วงทำนองที่ไพเราะยิ่งขึ้น การใช้คำหลายพยางค์อย่าง “ชลธาร” หรือ “ธารา” ยังช่วยในเรื่องการลงจังหวะหนักเบาของเนื้อเพลงให้สอดคล้องกับทำนองได้อย่างเหมาะสม

อาจกล่าวได้ว่าศิลปะการใช้คำและถ้อยคำในวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยาถือเป็นหัวใจสำคัญที่ผู้ประพันธ์ใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความงดงามของท้องถิ่น จากการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าการใช้คำในประเด็นต่าง ๆ ทั้งการคิดสรรหาคำสื่ออารมณ์ การซ้ำคำ การซ้อนคำ การใช้ภาษาถิ่น การเล่นเสียง และการใช้คำพ้องความหมาย ล้วนทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยงอารมณ์และความรู้สึกระหว่างผู้ประพันธ์กับผู้ฟัง โดยหน้าที่หลักคือการสร้างสุนทรียภาพทางภาษาที่ช่วยขับเน้นมโนทัศน์ความงดงามของพื้นที่ให้ชัดเจนและทรงพลังยิ่งขึ้น รวมไปถึงด้านการใช้ถ้อยคำ ผู้ประพันธ์ได้สร้างสรรค์ความกลมกลืนของถ้อยคำด้วยการหลอมรวมภาษาเขียนที่สละสลวยเข้ากับกลอนอายุภาษาถิ่นและชื่อเฉพาะของชุมชนได้อย่างแนบเนียน หน้าที่ดังกล่าวนำไปสู่การเกิดภาวะร่วมทางความรู้สึกและการตระหนักในท้องถิ่น ทำให้บทเพลงมิใช่เพียงการเล่าเรื่องที่ศรัทธาแต่เป็นการหลอมรวมจิตวิญญาณและความภาคภูมิใจของคณะพะเยาเข้าไว้ด้วยกัน อย่างเป็นปึกแผ่น สร้างแรงดึงดูดใจที่ทำให้ผู้ฟังเกิดความประทับใจและปรารถนาที่จะมาเยือนเมืองพะเยาอย่างไม่เสื่อมคลาย

2. อัตลักษณ์พะเยาผ่านศิลปะการใช้คำและถ้อยคำในวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยา เป็นการสังเคราะห์ศิลปะการใช้คำและถ้อยคำของผู้ประพันธ์ แสดงให้เห็นว่าถ้อยคำที่ดัดสนมนั้นทำหน้าที่สื่อสารความสัมพันธะระหว่างภาษากับความคิดอันสะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นพะเยาผ่านการการสร้างสรรค์ตัวตนจากการใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการประกาศรากเหง้าของเมืองพะเยา การบันทึกประวัติศาสตร์ทางสังคม การพรรณนาทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจน การสร้างความภาคภูมิใจและด้านความรักผ่านการเรียบเรียงถ้อยคำที่สละสลวยแต่ยังคงกลืนอายุท้องถิ่น เพื่อป้องกันข้อขัดแย้งบุคคล ชุมชน ของความเป็นพะเยาที่มีอัตลักษณ์อันโดดเด่น ดังนี้

2.1 อัตลักษณ์ประวัติศาสตร์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในบทเพลงผู้ประพันธ์กล่าวถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรสุโขทัยจากความรู้เรื่องในอดีตสู่ปัจจุบัน ร่องรอยเหล่านี้มิได้ปรากฏเพียงในโบราณสถานหรือพิพิธภัณฑสถาน แต่ยังคงอยู่ในจิตวิญญาณของกลุ่มชนผ่านสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เปรียบเสมือนศูนย์รวมใจและสัญลักษณ์แห่งเมืองพะเยา ดังตัวอย่างเพลงมนต์เมืองพะเยา ของคณินิจ ทวีคำ เนื้อความว่า

“เมืองพะเยาของเราอดีต จารึกอักษรรอยลึกลับในอดีตชื่อภูมายาว
 พ่อขุนจอมธรรม เลิศล้ำสร้างเมืองพะเยา เก่งกล้าสามารถไม่เบา
 สร้างพะเยาให้เราอาศัย วัดศรีโคมคำที่งามสง่า อารามหลวงอันมีค่า
 เป็นศรีสง่าของชนชาวไทย พระเจ้าตนหลวงลี้ภัยลี้ภัยลี้ภัยไปไกล
 พระธาตุจอมทองนั้นไซ้ ใครๆ กราบไหว้บูชา กว้างพะเยาของเราลือชื่อ
 เทียวแล้วผู้คนรำลือ แดนมีชื่อของถิ่นล้านนา เดินเล่นในสวน
 หอมกลิ่นลำตวนสมเด็จย่า พ่อขุนจำเมืองนั้นหนา ยืนสง่าบนฐานใหญ่โต”

(Thaweekham, 2025)

ตัวอย่างบทเพลงข้างต้น ผู้ประพันธ์ได้เลือกสรรถ้อยคำเพื่อการกล่าวถึงการสร้างเมืองพะเยา ซึ่งแต่เดิมชื่อว่า “ภูมายาว” ในฐานะรากเหง้าดั้งเดิมก่อนจะมาเป็นเมืองพะเยาในปัจจุบัน ตลอดจนการกล่าวถึงวีรกรรมผู้สร้างเมืองพะเยาได้แก่ “พ่อขุนจอมธรรม” ในฐานะผู้ก่อตั้งเมืองและความภาคภูมิใจในความสามารถของท่าน และ “พญาเจ้าเมือง” ในฐานะกษัตริย์ผู้ทรงอิทธิพลที่สุดท่านหนึ่งของเมืองพะเยาและอาณาจักรล้านนา ตลอดจนการใช้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นหม่อมหมายศุภยรมใจ เช่น พระเจ้าตนหลวงแห่งวัดศรีโคมคำ และพระธาตุจอมทอง ที่ถูกยกย่องให้เป็นศูนย์กลางความศรัทธาของชาวเมืองพะเยาและผู้คนที่ได้มาเยี่ยมเยียน การนำเสนอเนื้อหาผ่านการใช้คำและถ้อยคำของบทเพลงดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นถึงการรังสรรค์ของผู้ประพันธ์ในการอ้างว้างซึ่งประวัติศาสตร์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของเมืองพะเยาอันแสดงถึงความมีรากเหง้าและความสง่างามของบ้านเมืองไว้

2.2 อัตลักษณ์วิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับภูมิสถานสำคัญ ผู้ประพันธ์เลือกใช้คำและถ้อยคำเพื่อสะท้อนอัตลักษณ์ทางวิถีชีวิตและสถานที่ในวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยาเปรียบเสมือนภาพฉายทางวัฒนธรรมที่บรรยายถึงมนต์เสน่ห์แห่งเมืองพะเยาผ่านเอกลักษณ์ของแต่ละอำเภอ ดังตัวอย่างเพลงพะเยาม่วนแต่ของหนุ่มพุงล่อ เนื้อหาเกี่ยวกับการใช้ภาษาถิ่น (คำเมือง) เช่น เจียง (เชียง) เตียวตาง (เดินทาง) ตึงม่วนแต่เนื้อ (ช่างมีความสุขสนุกสนาน) ดังความว่า

“ตำนานบอกเล่าอายุกว่าเก้าร้อยปี
 ผ้าทอทำมือเลื่องลือถิ่นทอผ้าไหม
 เมืองปงพงไพร่น้ำยมไหลเย็น
 เมืองจุนอุชัวนกงูไข่ฟ้าหาคู่
 ดอกคำใต้โฉมตรูผู้คนล้วนจิตใจงาม
 ของฝากรอเอปลาส้มผัดคั่วขาว

เมืองเจียงคำเมืองงามไหลลือ
 เมืองเจียงม่วนพระธาตุภูอยอยใจ
 ภูซางเตียวตางไปรู้เมืองลาว
 เมืองแม่ใจอิงหนองเล็งทรายไหลอยู่
 เมืองพะเยานั่นมันตึงม่วนแต่เนื้อ
 กราบเจ้าตนหลวงบวงสรวงจำเมืองพญา”

(Num Thung Lo, 2025)

ตัวอย่างบทเพลงข้างต้น ผู้ประพันธ์ได้เลือกสรรถ้อยคำเพื่อสะท้อนวิถีชีวิตและสถานที่สำคัญต่าง ๆ ได้แก่ ด้านมรดกทางวัฒนธรรมและหัตถศิลป์ของอำเภอเชียงคำจากการนำเสนอภาพลักษณ์ของชาวไทลื้อผ่านผ้าทอผ้าไหมซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่สะท้อนรากเหง้าทางประวัติศาสตร์และความประณีตของงานฝีมือระดับประเทศอันเป็นเอกลักษณ์ของเมืองพะเยา ด้านความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรบ่งบอกถึงภูมิที่อุดมสมบูรณ์ด้วยระบบนิเวศ ตั้งแต่ต้นกำเนิดแม่น้ำยมในป่าฟงไพรของอำเภอบง และแหล่งน้ำสำคัญอย่างหนองเล็งทรายของอำเภอแม่ใจที่ไหลลงสู่กว๊นาพะเยาก่อนจะไหลไปสพพบกับน้ำอิงและไหลผ่านอำเภอ

ต่าง ๆ ในจังหวัดพะเยาและเชียงรายจนไปสิ้นสุดที่แม่น้ำโขง ตลอดจนการกล่าวถึงแหล่งอนุรักษ์นกยูงไทยที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในเอเชียของอำเภอจุน อีกทั้งผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงจิตวิญญาณและวิถีชีวิตของผู้คนเมืองพะเยาที่สะท้อนภาพเมืองแห่งความสงบที่ผู้คนจิตใจงามและเป็นเมืองแห่งความสนุกสนาน และการบรรยายถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างพระธาตุปูของอำเภอเชียงม่วน พระเจ้าตนหลวงของอำเภอเมืองพะเยา ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนพะเยา ควบคู่ไปกับวิถีเกษตรกรรมและผลิตภัณฑ์ชุมชนที่มีชื่อเสียง เช่น ปลาแห้ง และงานจักสานผักตบชวา ที่บรรพบุรุษทำมาตั้งแต่ดั้งเดิมสืบทอดสู่ลูกหลานปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นการคัดสรรคำและถ้อยคำเพื่อนำเสนอภาพสะท้อนของการดำรงอยู่ของผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสังคมในพื้นที่เมืองพะเยามาอย่างยาวนาน

2.3 อัตลักษณ์ธรรมชาติของพะเยา ผู้ประพันธ์เลือกใช้คำและถ้อยคำมีเนื้อหาโดดเด่นในการบรรยายทัศนียภาพทางธรรมชาติที่งดงามของเมืองพะเยา โดยเฉพาะกลุ่มเพลงที่เน้นความงามของธรรมชาติโดยตรง และกลุ่มที่เน้นความงามของธรรมชาติในฐานะพื้นที่แห่งความทรงจำ ดังตัวอย่างเพลงธารสวรรค์กวีานพะเยา ของเนรัชชรา และไมตรี อินทุสุต เนื้อความว่า

“กวีานพะเยาเราฝากใจไว้ต่อกัน	กวีานพะเยาเก็บความทรงจำเราไว้
เราจะรักจะเก็กติดต่อกันเรื่อยไป	ตราบนานชั่วฟ้า ชั่วนิรันดร์กาล
ข้างแรมดาวระยิบระยับในน้ำสวายเด่น	ยิ่งเงาเดือนเพ็ญเห็นในน้างามไหลปาน
ลมระรินกลิ่นหอมชื่นฉ่ำสราญ	เหลือเปรียบประมาณกวีานเมืองพะเยาสุดงาม”
	(Neranchara & Punyayun, 2025)

บทเพลงนี้สะท้อนการชื่นชมธรรมชาติในฐานะ “พื้นที่แห่งความทรงจำ” โดยการนำเสนอทิวทัศน์พะเยาถูกยกระดับจากสถานที่ทางธรรมชาติที่สวยงามไปสู่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อเป็นประจักษ์พยานแห่งสัญญารักอันนิรันดร์ จากการสร้างเนื้อหาทางสุนทรียศาสตร์ที่งดงามด้วยปรากฏการณ์แสงสะท้อนของดาวระยิบและเงาเดือนเพ็ญบนผิวน้ำที่ใสบริสุทธิ์ อีกทั้งการผสมผสานสัมผัสทางกายด้วยสายลมระรินและกลิ่นหอมชื่นฉ่ำที่สื่อถึงความละเมียดละไมของธรรมชาติอันทรงคุณค่าเกินกว่าจะเปรียบประมาณ การพรรณนาเหล่านี้จึงทำให้ภาพของกวีานพะเยาไม่ได้เป็นเพียงสถานที่ทางธรรมชาติที่มีความโดดเด่น แต่เป็นส่วนหนึ่งของความทรงจำที่สวยงามของผู้คนอย่างแท้จริง

2.4 อัตลักษณ์ชาวพะเยา เปรียบเสมือนภาพสะท้อนของตัวตนที่หล่อหลอมขึ้นภายใต้รากฐานทางวัฒนธรรมอันหลากหลาย โดยมีหัวใจสำคัญอยู่ที่การสื่อสารและภาษาที่ใช้เชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกัน พร้อมทั้งยังปรากฏชัดผ่านลักษณะนิสัย ท่าทาง ค่านิยม และบรรทัดฐานทางสังคมที่ยึดถือร่วมกัน สิ่งเหล่านี้ปรากฏควบคู่ไปกับกระบวนการพัฒนาทางจิตใจและการเรียนรู้ที่ขัดเกลาให้เกิดความเชื่อและทัศนคติเฉพาะตน (Tangsae, et al, 2020, pp. 8-9) จนกลายเป็นอัตลักษณ์ที่สร้างความแตกต่างและโดดเด่นท่ามกลางความหลากหลายทางสังคม ดังนี้

2.4.1 ด้านความงามของสตรีชาวพะเยา ผู้ประพันธ์เลือกใช้คำและถ้อยคำมีเนื้อหาแสดงทั้งในด้านความงามทางหน้าตา รูปร่างงดงาม และบุคลิกภาพที่งดงามของหญิงสาวชาวพะเยาตามแบบฉบับผู้หญิงล้านนา ดังตัวอย่างเพลงสาวพะเยา ของสิงห์คำ ชัยศรี เนื้อความมีการใช้คำภาษาถิ่น (คำเมือง) เช่น อู้ (พูด) บ่เชื่อ (ไม่เชื่อ) เป็น (เขา) ดังความว่า

“สาวพะเยาแก้มแดงแก้มนำเรือ
ปากบาง ๆ ผิวนางผ่องพรรณงามตา

อุไปใครคงบ่เจี้ยวางมเหลืสุดพรรณนา
ท่าที่น้องมีสง่าสมดังเป็นว่านางฟ้าพะเยา”
(Chaisri, 2025)

บทเพลงนี้สะท้อนให้เห็นถึงการชื่นชมความงามของผู้หญิงเมืองพะเยาผ่านการพรรณนาลักษณะทางกายภาพที่หมดจดงดงามทั้งสีสันของใบหน้าและผิวพรรณที่ผ่องใส การใช้ถ้อยคำเพื่อสร้างภาพจำของผู้หญิงสาวพะเยาให้มีความโดดเด่นผ่านการพรรณนาแบบจินตภาพ เช่น “แก้มแดง” และ “ผิวนางผ่องพรรณ” ซึ่งสะท้อนถึงสุขภาพดีและผิวพรรณที่สะอาดตาอันเป็นลักษณะเด่นที่ผู้ประพันธ์ต้องการเน้นย้ำ รวมถึงการใช้คำว่า “ปากบาง ๆ” เพื่อสื่อถึงสรีระที่งดงามตามค่านิยมความงามในท้องถิ่น ตลอดจนการใช้ถ้อยคำระบุเจาะจงถึงพื้นที่ “แม่น้ำเรือ” ควบคู่ไปกับวลี “ท่าที่น้องมีสง่า” เป็นการกล่าวถึงภาพลักษณ์จากหญิงสาวชาวบ้านทั่วไปสู่สถานะ “นางฟ้าพะเยา” สะท้อนถึงการหล่อหลอมให้หญิงสาวพะเยามีบุคลิกภาพที่ดูสูงค่า มีความสวยงาม และน่าเลื่อมใสตามแบบฉบับกุลสตรีล้านนา

2.4.2 ด้านอุปนิสัย ผู้ประพันธ์เลือกใช้คำและถ้อยคำสื่อถึงการบรรยายลักษณะนิสัยพฤติกรรมของคนพะเยาถึงความมีน้ำใจงาม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และมีไมตรี ดังตัวอย่างเพลงหัวใจพะเยา ของสง่า อารัมภีร์ เนื่องจากว่า

“คนพะเยาน้ำใจใหญ่
น้ำใจพะเยาช่างงามนักหนา
เมื่อเพื่อน ๆ มีทุกข์ร้อนมา
น้ำใจพะเยาเท่านั้น

เอ่ยปากรักใครมอรักไว้ด้วยศรัทธา
ยากจะหาใจคนอื่นเทียมทัน
เฝ้าเชื่อน้ำตาดีว่ามีทุกช่วยด้วยกัน
จิตใจสวรรค์หล่นมาอยู่ในอกใคร”
(Aramphree, 2025)

บทเพลงข้างต้น ผู้ประพันธ์เลือกสรรถ้อยคำที่เน้นกล่าวถึงคนพะเยามีความเอื้ออาทรและการเข้าใจและเห็นอกเห็นใจผู้อื่นอย่างจริงใจ โดยเฉพาะคำว่า “น้ำใจใหญ่” และ “จิตใจสวรรค์” การสรรคำดังกล่าวเพื่อยกย่องคุณลักษณะนิสัยใจคอให้เห็นจิตใจที่งดงามอย่างยิ่งของชาวพะเยาและหาได้ยากในสังคมทั่วไป นอกจากนี้การเปรียบเปรยถึงการช่วย “เชื่อน้ำตา” เมื่อเพื่อนมีความทุกข์ยังเป็นรูปธรรมของความมีกัลยาณมิตรที่ธารังไว้ซึ่งวิถีชีวิตแบบถ้อยทีถ้อยอาศัย ซึ่งถ้อยคำทั้งหมดนี้มีได้เพียงพรรณนาถึงนิสัยส่วนบุคคล แต่เป็นการสร้างนิยามใหม่ให้คนพะเยาเป็นสัญลักษณ์ของความเมตตาอันยิ่งใหญ่ที่ส่งต่อผ่านเสียงเพลงอย่างทรงพลัง

2.4.3 ด้านความภาคภูมิใจกับผืนแผ่นดินบ้านเกิด ผู้ประพันธ์เลือกใช้คำและถ้อยคำมีเนื้อหาแสดงความภูมิใจในบ้านเกิดเป็นการเห็นคุณค่าในรากเหง้าและวิถีชีวิตที่หล่อหลอมให้ความรู้สึกรักและหวงแหนแผ่นดินเกิด ความผูกพันนี้เปรียบเสมือนสายใยที่เชื่อมโยงผู้ประพันธ์ให้พร้อมที่จะเติบโตไปกับชุมชนอย่างภาคภูมิใจ ดังตัวอย่างเพลงแหล่งสวรรค์เมืองพะเยา ของเอื้อ มณีรัตน์ เนื่องจากว่า

“เมืองพะเยาของเราเป็นแผ่นดินทอง สมบัติเมืองนอนนบโนปโนปฐพี
แสนภูมิใจอยู่ในพะเยาเรานี้
สุขสันต์ทั้งวันเดือนปีเพราะนี่คือแหล่งสวรรค์”
(Maneerat, 2025)

ผู้ประพันธ์บทเพลงบทนี้สะท้อนอัตลักษณ์ของเมืองพะเยาในฐานะแผ่นดินแห่งความอุดมสมบูรณ์และสิริมงคล ผ่านการใช้คำ “แผ่นดินทอง” เพื่อยกย่องคุณค่าของเมืองพะเยาว่าเต็มไปด้วยทรัพยากรและ “สมบัติเมืองทอง” อันสื่อถึงความมั่งคั่งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่ฝังรากลึกอยู่ในผืนแผ่นดินอย่างแน่นแฟ้น การเลือกใช้ถ้อยคำพรรณนาเหล่านี้ไม่ได้เพียงแค่แสดงภาพลักษณ์ของเมืองที่กินดีอยู่ดี แต่ยังสะท้อนถึงภาคภูมิใจของผู้คนในท้องถิ่นที่ได้อาศัยอยู่ในแหล่งพักพิงอันแสนสุขสันต์ตลอดทุกวันคืน จนกลายเป็นภาพตัวแทนของ “แหล่งสวรรค์” บนพื้นดินที่สมบูรณ์แบบ สิ่งที่ปรากฏจึงเด่นชัดในมิติของความผูกพันระหว่างผู้คนกับผืนแผ่นดินบ้านเกิดที่เปี่ยมไปด้วยสันติสุขและคุณค่าอันประเมินค่ามิได้ นับเป็นการสร้างความรู้สึกผ่านบทเพลงได้อย่างลุ่มลึก

2.4.4 ด้านความรัก วรรณกรรมเพลงเมืองพะเยามีเนื้อหาสาระด้านความรักหลากหลายรูปแบบ โดยการนำเสนอความรักมีลักษณะให้เมืองพะเยาเป็นพื้นที่แห่งการลอบประโลมและการเริ่มต้นใหม่ ภายใต้บริบทของวิถีวัฒนธรรมล้านนา รายละเอียดดังต่อไปนี้

1) การขอความรักเพื่อการครองคู่ ดังตัวอย่างเพลงกวีานพะเยา ของสุรพล สมบัติเจริญเนื้อความว่า

“โอ...โอโอโอโอละหนอ ทำบุญจึ่งได้พี่ซ้อ ยกผลกฐนให้เจ้า ขอตักบาตรพระร่วม
เรียงเคียงคู่กับสาวแม่ต๋าหวานกวีานแห่งพะเยา ขอป้องกันเจ้าจนวันชีวิตาย”

(Sombatchareon, 2025)

2) ความรักที่ไม่สมหวังเนื่องจากการรอคอย ดังตัวอย่างเพลงพะเยารอเธอ ของพิมล สินธุนาวา เนื้อความว่า

“จงกลับคืนมาหารักดังเก่า ส้มเรียงร้อยคล้ายเครือ้า เจ้าอย่าทำเมินเอน พะเยารอเธอ
รอรักด้วยความหวังเอย จะนานแสนนานเท่าไร ขอให้เธอนั้นกลับมา”

(Sinthunawa, 2025)

3) ความรักที่ไม่สมหวังเนื่องจากถูกทิ้ง ดังตัวอย่างเพลงปิ๊กคินพะเยา ของคำต่าย เนื้อความมีการใช้คำภาษาถิ่น (คำเมือง) เช่น เกย (เคย) อัก (รัก) จ่วย (ช่วย) ทื่อ (ให้) ง่อม (เหงา) กิดเติง (คิดถึง) อีนาย (ผู้หญิง) อ้าย (คำเรียกแทนพี่ชาย) ดังนี้

“เกยบอกอักเจ้าที่ตอยกวนาง อักเขาจิดจางต้องจนอ้ายอ้างวัง ขาดน้องคู่กาย
บ่ขุนจำเมืองจ่วยที่ลื้อกนี้ บ่ต้องเตียวตาย ง่อมหากิดเติงอีนาย เจ้าทิ้งอ้ายไป ณ เมืองพะเยา”

(Khamtai, 2025)

4) ความรักที่เป็นพื้นที่แห่งความหวังและการเริ่มต้นใหม่ ดังตัวอย่างเพลงฟ้าสาาง ที่พะเยา (ผู้ชายขับร้อง) ของบุญเย็น แก้วเสียงทอง เนื้อความมีการใช้คำภาษาถิ่น (คำเมือง) เช่น อัก (รัก) หวังปิ๊กคี่เก่า (หวังว่าจะได้กลับมา) ดังนี้

“โอ้...หน้าย...น้องนาง พี่คงจะสาบ หากแม่นางปลอบใจ แบทักकिन หวังปักตี้เก๋า
พอจะนอนเยาว์ ความเศร้าเริ่มหาย หากว่านวลน้อง สาวพะเยาไม่หน้าย ตัวอ้ายคนจน จะขอฝากใจกาย
มอบให้นายนวลนาง ตอนฟ้าสว่างที่พะเยา”

(Kaewsiangthong, 2025)

ในภาพรวมอาจกล่าวได้ว่า ศิลปะการใช้คำและถ้อยคำของผู้ประพันธ์ทำหน้าที่เป็นกระຈະສະທ້ອນ และเครื่องมือการสร้างอัตลักษณ์ที่ทรงพลังผ่านการคัดสรรถ้อยคำที่ไม่ได้เป็นเพียงการบรรยายความงามตามรูปแบบการเขียนทั่วไป แต่เป็นการทำหน้าที่เชื่อมโยงมิติด้านประวัติศาสตร์ ความเชื่อ วิถีชีวิต และธรรมชาติเข้าสู่ความรู้สึกของชาวพะเยาและผู้คนทั่วไปอย่างเป็นรูปธรรม ถ้อยคำเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นหมุดหมายทางวัฒนธรรมที่ช่วยสร้างความเป็นพะเยาให้เด่นชัด ทั้งในฐานะเมืองที่มีรากเหง้าอันรุ่งเรืองและเมืองแห่งความอบอุ่นเอื้ออาทร การประสานสอดคล้องทางภาษานี้แสดงให้เห็นถึงการยึดหยุ่นของภาษาที่สามารถสื่อสารอารมณ์ความรู้สึกร่วมสมัยแต่ยังคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ดั้งเดิม ส่งผลให้บทเพลงทำหน้าที่เป็นรอยต่อสำคัญของการบันทึกประวัติศาสตร์ทางสังคมและส่งต่อความภาคภูมิใจในแผ่นดินเกิด กล่าวสรุปได้ว่าศิลปะแห่งการใช้คำและถ้อยคำในบทเพลงเมืองพะเยาคือการสะท้อนอัตลักษณ์อันโดดเด่นที่ถูกรังสรรค์ผ่านภาษาเพื่อธำรงไว้ซึ่งคุณค่าแห่งความเป็นพะเยาให้ยั่งยืนสืบไป

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ลักษณะเด่นของศิลปะการใช้คำและถ้อยคำในวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยา และเพื่อสังเคราะห์อัตลักษณ์พะเยาผ่านศิลปะการใช้คำและถ้อยคำในวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยาจากตัวบทวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยา จำนวน 31 เพลง โดยผู้เขียนจัดหมวดหมู่ตามลักษณะการใช้ภาษาในการประพันธ์บทเพลงไว้ 2 ด้าน ได้แก่ เพลงลูกกรุงและเพลงลูกทุ่ง การวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวคิดทฤษฎี 2 แนวคิด ได้แก่ แนวคิดการใช้คำและถ้อยคำและแนวคิดอัตลักษณ์ จากนั้นจึงดำเนินการวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารตัวบทแล้วนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาที่พบสรุปได้ว่า ด้านลักษณะเด่นของศิลปะการใช้คำและถ้อยคำ ผู้ประพันธ์มีการคัดสรรถ้อยคำอย่างมีวรรณศิลป์ไว้ 6 ด้านได้แก่ การใช้คำและถ้อยคำสื่ออารมณ์ การซ้ำคำและซ้ำความ การซ้อนคำ การใช้คำภาษาถิ่น (คำเมือง) การเล่นเสียงสัมผัส และการใช้คำความหมายเหมือน ส่วนด้านการสร้างอัตลักษณ์เมืองพะเยาผ่านศิลปะการใช้คำและถ้อยคำเป็นเครื่องมือสำคัญในการสะท้อนอัตลักษณ์พบ 4 ด้าน ได้แก่ อัตลักษณ์ประวัติศาสตร์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อัตลักษณ์วิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับภูมิสถานสำคัญ อัตลักษณ์ธรรมชาติของพะเยา และอัตลักษณ์ชาวพะเยา

การศึกษาศิลปะการใช้คำและถ้อยคำในวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยาแสดงให้เห็นถึงอัจฉริยภาพในการเลือกสรรคำเพื่อสร้างสุนทรียภาพ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าผู้ประพันธ์เพลงเมืองพะเยามีศิลปะในการใช้ภาษาโดยเฉพาะการใช้คำมีชีวิตและการเล่นคำ เช่น ในบทเพลง “ริมฝั่งกว๊านพะเยา” ที่มีการใช้คำกริยา “วิ่ง” กับปลา และคำร่ำฟัง “โอ้...หนอ” ซึ่งช่วยเปลี่ยนภาพแหล่งน้ำที่นิ่งสงบให้ดูมีชีวิตชีวาและสื่ออารมณ์รักได้อย่างลึกซึ้ง อีกทั้งการใช้คำพ้องความหมาย เช่น “ธาร” “ชลธาร” “ธารา” และ “น้ำ” ในเพลงกว๊านพะเยา สะท้อนถึงความสามารถในการปรับระดับภาษาให้เข้ากับท่วงทำนองดนตรีได้อย่างลงตัว

ตลอดจนการใช้คำและถ้อยคำระหว่างเพลงลูกกรุงและเพลงลูกทุ่งแสดงให้เห็นว่าเพลงลูกกรุงเน้นการใช้ภาษาที่ประณีตละเอียดละไมเพื่อสร้างจินตภาพผ่านภาษาเชิงวรรณศิลป์และการเปรียบเทียบเชิงนามธรรม เช่น เพลงริมฝั่งกว๊านพะเยา ของสุนทราภรณ์ มีการใช้คำว่า “แล่อร่วมวิลา” หรือ “พริ้มเพราเพรตจริง” ส่วนเพลงลูกทุ่งมีลักษณะเด่นในการสรรคำที่เรียบง่าย เป็นภาษาปาก และการยืดยกภาษากินมาสร้างอัตลักษณ์ เช่นคำว่า “กิดเค็ง” (คิดถึง) หรือ “ม่วนแต่นื้อ” (สนุกจริง ๆ เลย) ควบคู่ไปกับการบรรยายภาพลักษณ์ที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน เช่น “นุ่งกระโจมเล่นน้ำ” และการใช้คำสร้อยอย่าง “โอละนื้อ” เพื่อสร้างความคุ้นเคย ส่งผลให้เพลงลูกทุ่งนำเสนอภาพลักษณ์ชีวิตและอารมณ์รักอย่างตรงไปตรงมา ผ่านการเลือกใช้ภาษาที่เรียบง่ายแทนคำศัพท์ซับซ้อนทำให้สื่อสารความหมายได้อย่างชัดเจน อาจกล่าวได้ว่าการเลือกใช้คำและถ้อยคำจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้การประพันธ์บทเพลงไม่ใช่แค่การสื่อความหมาย แต่เป็นศิลปะของการปรุงอารมณ์ที่เปลี่ยนจากแค่ประโยคบอกเล่าให้กลายเป็นงานศิลปะที่กินใจผู้ฟัง สอดคล้องกับ Nakasakul, et al (1981, p. 4) กล่าวว่า การใช้คำเป็นเรื่องสำคัญมากเรื่องหนึ่ง เพราะอาจทำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านมีความรู้สึกได้ต่าง ๆ กัน เช่น อาจทำให้รู้สึกเฉย ๆ ก็ได้ พอใจก็ได้ รักก็ได้ โกรธก็ได้ ผู้เลือกสรรใช้ภาษาทุกคนจึงควรระลึกอยู่เสมอว่าคำทุกคำมีความสำคัญและมีค่า ถ้ารู้จักเลือกสรรใช้อย่างระมัดระวังหรือถูกต้องก็จะทำให้คำพูดหรือข้อเขียนมีค่า แต่ถ้าไม่รู้จักรับการเลือกสรรใช้คำก็จะได้ผลตรงข้าม ดังนั้น หากผู้ประพันธ์ขาดความพิถีพิถันหรือเลือกใช้คำที่ไม่สอดคล้องกับบริบท ย่อมส่งผลกระทบต่อการใช้สื่อสารอารมณ์และคุณค่าของบทเพลง

ด้านอัตลักษณ์พะเยาผ่านศิลปะการใช้คำและถ้อยคำในวรรณกรรมเพลงเมืองพะเยา แสดงให้เห็นถึงผู้ประพันธ์เลือกใช้ภาษาถิ่นเหนือและเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในฐานะเครื่องมือสร้างความสมจริงและอัตลักษณ์ร่วม กล่าวคือ การใช้ภาษาถิ่นเหนือหรือ “คำเมือง” ในบทเพลงพื้นบ้านประยุกต์และเพลงร่วมสมัย นับเป็นกลวิธีสำคัญที่สร้างบรรยากาศความสมจริง และบทเพลงที่กล่าวถึงอาณาจักรภูมามายและกษัตริย์ในอดีต เช่น พ่อขุนจอมธรรมและพญาเงี้ยวเมือง แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมเพลงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการธำรงไว้ซึ่งประวัติศาสตร์ทำให้ความรุ่งเรืองในอดีตยังคงโลดแล่นอยู่ในความทรงจำร่วมของคนปัจจุบัน สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ร่วมของ George (2008) ที่กล่าวว่า การสร้างจิตสำนึกร่วมกันของกลุ่มคนในสังคม ภาษาเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นรหัสวัฒนธรรมที่ทำให้คนในท้องถิ่นเกิดความรู้สึกผูกพันและภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนเอง นอกเหนือจากนี้บทเพลงเมืองพะเยาสามารถทำหน้าที่เป็นภาพฉายทางวัฒนธรรมที่ครอบคลุมทั้งมิติกายภาพและจิตใจ และการอ้างอิงสถานที่สำคัญ เช่น กว๊านพะเยาหรือหัตถศิลป์อย่างผ้าทอน้ำไหลอาบเอื้องคำซึ่งไม่ได้เป็นเพียงการระบุสถานที่ แต่เป็นการสร้างหมุดหมายทางวัฒนธรรมขณะที่การใช้คำว่า “น้ำใจใหญ่” หรือ “จิตใจสวรรค์” เพื่ออธิบายลักษณะของคนพะเยา นับเป็นการสร้างนิยามใหม่ที่ยกย่องคุณธรรมและวิถีชีวิตแบบกัลยาณมิตรให้เป็นที่จดจำในสายตาบุคคลภายนอก อาจกล่าวได้ว่าการเลือกสรรศิลปะการใช้คำและถ้อยคำที่ถูกกลั่นกรองอย่างประณีตทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับความคิด ภาษาในบทเพลงจึงเปรียบเสมือนภาพสะท้อนจิตวิญญาณและอัตลักษณ์ของชาวพะเยาที่เด่นชัด การเลือกใช้ถ้อยคำเฉพาะถิ่นหรือการพรรณนาที่แฝงด้วยภูมิปัญญาและวิถีชีวิต ไม่เพียงแต่สื่อสารถึงความเป็นมาของท้องถิ่นเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างภาพจำที่เด่นชัดให้เกิดขึ้นในใจของผู้ฟัง ซึ่งส่งผลให้เกิดการตระหนักรู้และจดจำตัวตนของพะเยาในฐานะพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว

References

- Aramphree, S. (2025, November, 25). **The Heart of Phayao** [Status update]. Facebook. <https://www.facebook.com/watch/?v=792645970877474>. (In Thai)
- Bhandhumetha, B. (2006). **Nature of the Thai Language** (15th ed.). Ramkhamhaeng University. (In Thai)
- Bhandhumetha, N. (2025). **Thai Wisdom in Thai Language**. Mag Express Company Limited. (In Thai)
- Chaisinwattana, Y. (2001). **An Introduction to Literary Studies** (2nd ed). Thammasat University. (In Thai)
- Chaisri, S. (2025, November, 25). **A Girl from Phayao** [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=rdBfqz8dHCo> (In Thai)
- Chongstitvatana, S. (2006). **Jerm-Jan Kangsadan: The Aesthetics of Literary Language in Thai Literature**. Chulalongkorn University. (In Thai)
- Faithet, K. (2005). **Political communication in Thai country songs: 1964-2004** [Doctoral dissertation]. Thammasat University. (In Thai)
- Fuangfoosakul, A. (2003). **Identity: Theoretical Review and Conceptual Framework**. National Research Council of Thailand. (In Thai)
- George, R. (2008). **Sociological theory**. York: McGraw-Hall.
- Inthrawichit, C. (2025, November, 25). **Kwan Phayao Lake** [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=3OSzyxamPkS>. (In Thai)
- Janthima, C. (2025, November, 25). **Love Phayao** [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=HhQPkEOELGM&list=RDHhQPkEOELGM&1>. (In Thai)
- Kaewsiangthong, B. (2025, November, 25). **Dawn in Phayao** [Video]. YouTube. (In Thai) https://www.youtube.com/watch?v=RGjst8r8_lk&list=RDRGjst8r8_lk&start_radio=1.

- Khamtai. (2025, November, 25). **Back to Phayao** [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=BDua755lOHk> (In Thai)
- Kingkanchanawong, S. (1991). **An Analysis of Luk Krung Songs** [Master's thesis]. Srinakharinwirot University. (In Thai)
- Maneerat, E. (2025, November, 25). **The Celestial Destination of Phayao** [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=2792Fs7WTVs&list=RD2792Fs7WTVs&star1>. (In Thai)
- Nakasakul, K. (1981). **The Use of Language**. Bangkok: Kled Thai Publishing. (In Thai)
- Neranchara & Punyayun, V. (2025, November, 25). **The Celestial Waters of Kwan Phayao** [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=O5O0E_MqGQ4.
- Num Thung Lo. (2025, November, 25). **The Joy of Phayao** [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=jSl2WvzKD_U. (In Thai)
- Pathumsoot, S. (2005). **Creative Writing is Not Hard at All**. Nawasarn Printing. (In Thai)
- Sinthunawa, P. (2025, November, 25). **Phayao Waiting for You** [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=OR1_9H49TtQ&list=RDOR1_9H49TtQ&start1 (In Thai)
- Sombatcharoen, S. (2025, November, 25). **Kwan Phayao** [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=4o0gFig0Ghs>. (In Thai)
- Suntaraporn. (2025, November, 25). **The Banks of Kwan Phayao** [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=EmCOWidyBQc&list=RDEmCOWidyBQc&start_radio=1. (In Thai)
- Tangtragul, P. (2025, November, 25). **Phayao is Still Waiting** [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=bAwTdvcAYnI>. (In Thai)
- Tangsae, T. (2020). **Identity and Value of Buffalo Kite-Making Wisdom for Promoting Creative Tourism in Satun Province**. Bangkok: Thailand Science Research and Innovation. (In Thai)

Thaweeckham, K. (2025, November, 25). **The Charm of Phayao** [Video]. YouTube.
https://www.youtube.com/watch?v=MqCnX8fhuFk&list=RDMqCnX8fhuFk&start_radio=1.
(In Thai)

Wongpan, N. (2025, November, 25). **Phayao Folk Chant** [Video]. YouTube.
<https://www.youtube.com/watch?v=bdzlwowEyow>. (In Thai)